

З. Г. Шумейко

orcid.org/0009-0004-7866-9078

аспірант кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ ДО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ: ВІД ДЕКЛАРАТИВНОСТІ ДО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Інститут політичної опозиції є однією з фундаментальних складових демократичної системи, адже він забезпечує не просто механізми контролю за владою, а створює умови для політичної конкуренції та формування альтернативного курсу розвитку держави. У стабільних демократіях опозиція виконує роль «зворотного зв'язку», стримуючи надмірну концентрацію влади й захищаючи права громадян від можливих зловживань. В Україні ж становлення цього інституту відбувалося в умовах пострадянської трансформації, коли сама ідея опозиційності не була виокремлена як важливе питання в межах політичної діяльності, а політична культура загалом залишалася орієнтованою не на демократичні практики.

Сучасний етап розвитку української державності висуває нагальну вимогу переходу від декларативного визнання опозиції до її повноцінної законодавчої інституалізації. Відсутність спеціального закону про опозицію призводить до низки проблем: опозиційні сили часто не мають чітко визначених прав, їхня діяльність залежить від політичної кон'юнктури, а взаємини з владою базуються більше на неформальних домовленостях, ніж на правових гарантіях. Це створює передумови для політичних маніпуляцій, дестабілізації парламентської роботи, послаблення інституційного розвитку української демократії.

Як зазначає Г. Задорожня, формування парламентської опозиції в Україні було зумовлено поєднанням історико-правових чинників і специфікою політичної культури, яка характеризується високим рівнем конфронтаційності та недовірою між владою і суспільством (Задорожня, 2011, с. 60). Опозиція виступає атрибутом демократичного життя, однак її статус і функції досі залишаються недостатньо врегульованими. Це негативно впливає на якість парламентаризму, стримує розвиток політичного плюралізму та породжує циклічні конфлікти між правлячою більшістю і опозиційними силами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу опозиції в Україні активно досліджували українські та зарубіжні науковці. Одним з важливих наукових досліджень на тему систематизації підходів досліджуваного питання стала праця С. Бондаря, у якій автор акцентує увагу на доцільності нормативного врегулювання інституту опозиції та можливих моделей його реалізації в українських умовах (Бондар, 2007, с. 124).

На думку В. Веренько, період 1991-2002 рр. був визначальним для становлення опозиції в Україні, адже саме тоді відбувалася трансформація партійної системи, формувалися перші спроби закріплення опозиційності у парламентській практиці, а також велася боротьба за політичну легітимність нових сил (Веренько, 2008; Веренько, 2009). Подібної думки дотримується і В. Орловський, який відзначає, що у цей період опозиція функціонувала радше у формі політичної традиції, ніж у межах формалізованих правових норм (Орловський, 2012, с. 174).

Особливу увагу науковці приділяють питанню чіткого визначення статусу опозиції у демократичному суспільстві. Так, У. Ільницька наголошує, що демократична модель неможлива без гарантій для опозиції, яка має право не лише на критику влади, а й на участь у виробленні державної політики через інституційні механізми (Ільницька, 2010, с. 48).

Дослідження питання статусу політичної опозиції з контексті політичних реалій Центрально-Східної Європи, порівняння опозиційної діяльності з українською практикою здійснив В. Ковальчук. Він дійшов висновку, що саме законодавче закріплення прав і обов'язків опозиції є запорукою стабільності політичної системи, закладає основи зниження рівня кон-

фліктності (Ковальчук, 2022, с. 7). У свою чергу, О. Зозуля відзначає, що сучасна українська опозиція часто є механізмом який слугує для політичних маніпуляцій і як наслідок нівелює її легітимні засади у суспільній свідомості та обмежує її функціональність (Зозуля, 2021, с. 23).

Сучасна наука також піднімає питання перспектив правового регулювання діяльності опозиції. Так, О. Совгіря вказує на необхідність запровадження чітких правових механізмів у періоди політичних криз, коли інститут опозиції набуває особливого значення як інструмент стабілізації (Совгіря, 2014). Ю. Якименко наполягає на ухваленні спеціального закону, який би остаточно унормував статус опозиції в Україні, заклавши основи для реальних гарантій діяльності (Якименко, 2017, с. 129).

Отже, аналіз наукових праць показує, що попри значний досвід дослідження інституту опозиції, єдності щодо моделі його інституалізації немає. Водночас науковці підкреслюють необхідність переходу від декларативного рівня до законодавчого закріплення, що відповідає як демократичним стандартам, так і практичним потребам українського суспільства.

Мета роботи. Метою роботи є аналіз еволюції правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні, визначення основних проблем її правового регулювання та обґрунтування перспектив законодавчої інституалізації цього інституту.

Виклад основного матеріалу. Перші кроки до становлення політичної опозиції в Україні пов'язані з періодом здобуття незалежності. Як зазначає І. Підкова, ще в останні роки існування СРСР опозиційні настрої в Україні набували організованих форм, зокрема у вигляді Народного руху України (Підкова, 2023, с. 107). Проте правове закріплення статусу опозиції тоді було відсутнє, що сприяло конфліктності політичних процесів. У 1990-х – на початку 2000-х рр. опозиція існувала радше як політична практика, ніж як правовий інститут. За словами В. Орловського, цей період характеризувався нестабільністю опозиційних структур, частими змінами політичних альянсів та відсутністю чітких правових гарантій (Орловський, 2012, с. 174).

У перші роки незалежності опозиція існувала переважно як політична практика, без чіткої правової основи. У законодавстві України того часу не містилося положень, які б визначали статус опозиції, її функції чи гарантії діяльності. Відсутність таких механізмів посилювала конфліктність у політичному процесі: боротьба між владою та опозиційними силами розгорталася здебільшого у площині політичних компромісів та ситуативних альянсів, а не у межах правових процедур. Це призводило до фрагментації опозиційного середовища й ускладнювало його інституціоналізацію.

За словами В. Орловського, опозиційні структури у 1990-х – на початку 2000-х рр. відзначалися нестабільністю, адже політичні партії перебували у стадії становлення, а їхня орієнтація часто визначалася не стратегією розвитку, а короткостроковими інтересами політичних еліт (Орловський, 2012, с. 174). Часті зміни політичних блоків, відсутність сталих програмних засад та розмитість ідеологічних орієнтирів зумовлювали кризу довіри як до влади, так і до опозиції. У результаті опозиційні сили не сприймалися суспільством як повноцінний інститут контролю над владою, а радше як інструмент боротьби за вплив у державних структурах.

Особливістю цього періоду було й те, що сама логіка розвитку української політичної системи залишалася пострадянською: влада намагалася монополізувати політичний простір, а опозиція виступала радше у ролі «антагоніста», ніж конструктивного партнера. Як наголошує Ю. Якименко, українська опозиція того часу функціонувала у форматі «політичного протесту», а не «інституціоналізованої альтернативи» (Якименко, 2017, с. 129). Це пояснює, чому у суспільній свідомості опозиція часто асоціювалася не з демократичним інститутом, а з конфліктом і протистоянням.

Отже, передумови формування української опозиції демонструють, що перші десятиліття незалежності заклали як потенціал для її розвитку, так і низку проблем, адже за появи реальних політичних сил відсутність правового регулювання та слабка інституційна база не дозволили їй стати повноцінним механізмом контролю за владою.

Ухвалення Конституції України в 1996 р. стало визначальним етапом у процесі становлення правової системи незалежної держави, проте питання правового статусу політичної опозиції залишилося на периферії конституційного регулювання. Основний Закон закріпив

принципи політичного плюралізму та багатопартійності, однак не містив чіткого визначення ролі й функцій опозиції (Конституція України, 1996 № 254к/1996). Це, фактично, означало, що існування опозиційних сил визнавалося на рівні політичної традиції, але їхня діяльність не отримала належної юридичної основи. Як підкреслює В. Нестерович, опозиція в умовах відсутності спеціального закону фактично не мала реальних правових важелів впливу на виборчі процеси, а також на формування чи контроль уряду (Нестерович, 2020, с. 80).

Отже, у другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. в Україні склалася парадоксальна ситуація: формально проголошений політичний плюралізм не супроводжувався інституційним закріпленням механізмів діяльності опозиції. У результаті відносини між владою та опозицією ґрунтувалися радше на політичній доцільності, ніж на правових гарантіях.

Питання ухвалення спеціального Закону «Про парламентську опозицію» неодноразово піднімалося у Верховній Раді України (ВРУ). У 2000-х рр. було зареєстровано кілька законопроектів, які передбачали визначення прав та гарантій опозиції. Однак жоден з них не був ухвалений, що свідчило про небажання правлячої більшості створювати для своїх політичних опонентів стабільні правові умови. Відсутність консенсусу між владою та опозиційними силами, а також високий рівень політичної конфронтації фактично унеможливлювали вироблення компромісного законопроекту (Опозиція в Україні: стан і умови діяльності, відносини з владою, перспективи їх нормалізації, 2011).

Особливої актуальності ця проблема набула після подій 2004 р., коли масові протести та політична криза продемонстрували вразливість української політичної системи та відсутність ефективних механізмів врегулювання конфліктів між владою та опозицією. Відсутність законодавчого визначення статусу опозиції ускладнювала й функціонування парламенту, адже опозиційні фракції часто вдавалися до радикальних методів – блокування трибуни, масових протестів, бойкоту роботи парламенту. Це ще більше підривало легітимність інституту опозиції в очах суспільства, адже її діяльність сприймалася як деструктивний, а не як конструктивний елемент демократичного процесу.

Спроба ухвалення закону у 2015 р. також завершилася невдачею. Попри політичну риторику щодо необхідності правового врегулювання цього питання, законопроект не знайшов підтримки (Про парламентську опозицію: проект Закону України, 2015 № 3061-1/2015). На думку О. Совгирі, така ситуація пояснюється небажанням правлячої еліти втрачати монополію на політичні рішення та побоюванням посилення позицій опозиції у парламенті (Совгиря, 2014, с. 15). Натомість механізми діяльності опозиції й надалі залишалися врегульованими лише на рівні Регламенту ВРУ.

Як слушно зауважує Ю. Якименко, така «декларативність» визнання опозиції створила умови, за яких вона виконувала здебільшого функцію «політичного протесту», а не конструктивного партнера у процесі державотворення (Якименко, 2017, с. 129). Це обмежувало можливості розвитку українського парламентаризму та консервувало конфліктний характер взаємодії між владою і опозицією.

Таким чином, відсутність спеціального законодавчого акту про опозицію стало одним з ключових важелів впливу на швидкість демократичних перетворень. Конституція та закони гарантували політичний плюралізм і свободу діяльності партій, однак інститут опозиції так і залишався у площині декларацій, без належного нормативного забезпечення його реально-го функціонування.

На сучасному етапі демократичних перетворень України законодавче закріплення статусу політичної опозиції залишається актуальним. Адже відсутність в правовому полі спеціального закону зумовлює внормування становища опозиційних сил нормами Регламенту ВРУ та політичною практикою, яка часто має ситуативний характер. Як слушно зазначає І. Поліщук, така ситуація призводить до численних зловживань з боку влади, що намагається обмежити діяльність опозиції, зокрема і самих опозиційних сил, які використовують свій статус радше як інструмент політичного тиску, ніж як конструктивний механізм парламентського контролю (Поліщук, 2020, с. 48).

Однією з ключових проблем сучасного етапу є невизначеність інструментів парламентського контролю, що фактично послаблює можливості опозиції впливати на процес ухвалення рішень. О. Зозуля підкреслює, що нинішні норми не забезпечують опозиційним фракціям

достатніх правових важелів для реалізації своїх функцій, зокрема щодо контролю за діяльністю уряду, формування порядку денного чи участі у роботі комітетів (Зозуля, 2021, с. 25). У результаті опозиція часто змушена вдаватися до позапарламентських методів впливу – масових акцій, інформаційних кампаній та блокування роботи парламенту.

Ще однією серйозною проблемою залишається низький рівень інституціоналізації політичних партій. Як наголошує І. Саєнко, більшість опозиційних сил в Україні функціонують не як стійкі та структуровані політичні інститути, а як тимчасові проекти, зорієнтовані на досягнення короткотермінових електоральних цілей (Саєнко, 2014, с. 117). Це призводить до постійних змін партійного ландшафту, появи й зникнення політичних блоків, що негативно впливає на стабільність та прогнозованість діяльності опозиції.

Важливим чинником є і те, що в умовах війни та внутрішньополітичної нестабільності питання про опозицію набуває особливої гостроти. Як підкреслює Ю. Якименко, українська опозиція часто сприймається владою не як партнер у процесі державного управління, а як загроза політичній стабільності (Якименко, 2017, с. 132). Це створює передумови для звуження політичних свобод та обмеження демократичних процедур, що в довгостроковій перспективі може підірвати довіру громадян до демократичних інститутів.

Більшість сучасних дослідників і експертів сходяться на думці, що ухвалення спеціального закону про парламентську опозицію є нагальною потребою української політичної системи [18]. На думку науковця М. Пивовара, інституціоналізація опозиції здатна стати ключовим чинником демократизації процесів правотворення та забезпечення реального балансу між владою і суспільством (Пивовар, 2022, с. 394). Такий закон міг би визначити права та обов'язки опозиції, механізми її участі в ухваленні рішень, гарантії недопущення переслідувань за політичними мотивами, а також чіткі правила взаємодії з владною більшістю.

Р. Мегела наголошує, що законодавча інституалізація опозиції повинна спиратися на чіткі теоретико-методологічні підходи, які враховують українську політичну специфіку й водночас відповідають європейським стандартам (Мегела, 2025, с. 55). Це передбачає як закріплення формальних прав, так і створення ефективних механізмів реалізації цих прав у щоденній парламентській практиці.

Досвід країн Центрально-Східної Європи демонструє, що законодавче закріплення статусу опозиції суттєво знижує рівень політичної конфронтації й сприяє консолідації демократичного режиму. Як підкреслює В. Ковальчук, саме завдяки чіткому визначенню ролі опозиції в Польщі, Чехії чи Угорщині вдалося уникнути багатьох політичних криз та забезпечити стабільність парламентської роботи (Ковальчук, 2022, с. 15).

В українських реаліях ухвалення закону про опозицію могло б стати важливим кроком на шляху підвищення довіри суспільства до інститутів влади та посилення ролі парламенту як центрального органу демократичного управління. Зокрема, законодавче врегулювання могло б передбачати:

- 1) гарантоване право опозиції очолювати окремі контрольні комітети ВРУ;
- 2) доступ до інформації про діяльність уряду;
- 3) можливість формувати альтернативні законопроекти та забезпечення їхнього розгляду;
- 4) захист від політичних переслідувань чи обмеження діяльності за ініціативою більшості.

Отже, перспектива законодавчої інституалізації інституту опозиції в Україні – це не просто політична вимога, а нагальна умова зміцнення демократичної системи. Її реалізація здатна знизити конфліктність у політичному процесі, забезпечити стабільність парламентаризму та закласти підвалини для сталого розвитку демократичних інститутів у майбутньому.

Висновки та пропозиції. Аналіз еволюції правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні засвідчив поступовий перехід від суто декларативного визнання її ролі до усвідомлення потреби у повноцінній законодавчій інституалізації. Відсутність спеціального закону про опозицію створювала низку загроз для політичної стабільності: від постійної конфронтації між владою та опозиційними силами до підриву довіри громадян до парламентських інститутів. Така ситуація також сприяла політичним маніпуляціям, посилювала залежність діяльності опозиції від кон'юнктурних домовленостей і унеможлилювала сталий розвиток демократичних процедур.

Наукові дослідження доводять, що інституціоналізація опозиції є необхідною умовою зміцнення демократичних засад держави. Її впровадження створює підґрунтя для формування ефективної системи парламентського контролю, забезпечує реальне функціонування принципу стримувань і противаг, а також запобігає узурпації влади. Перспективним напрямом є ухвалення Закону «Про парламентську опозицію», у якому необхідно чітко визначити її статус, права та обов'язки, встановити гарантії недопущення політичних переслідувань і прописати механізми конструктивної взаємодії з парламентською більшістю та урядом. У цьому контексті варто врахувати європейський досвід, де надання опозиції гарантованих прав, наприклад, очолювати контрольні комітети або вносити альтернативні законопроекти, стало важливим чинником стабільності політичних систем.

Таким чином, сучасна політична практика України підтверджує нагальність законодавчого врегулювання статусу парламентської опозиції. Запровадження комплексного правового механізму здатне забезпечити реальний баланс політичних сил, підвищити якість парламентаризму, посилити довіру суспільства до представницьких інститутів та створити умови для сталого демократичного розвитку держави навіть у кризових і воєнних обставинах. Законодавча інституціоналізація опозиції має стати не лише політичною вимогою, а й ключовим елементом побудови зрілої демократії в Україні.

Література

- Бондар С. Правова регламентація статусу опозиції в Україні: доцільність та форми реалізації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 122–132.
- Веренько В. Зародження та розвиток політичної опозиції в Україні у 1991–2002 рр. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2008. № 1–2. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/15>.
- Веренько В. І. Процеси становлення та розвитку інституту політичної опозиції в Україні: автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Чернівці, 2009. 20 с.
- Закон про опозицію: забаганка, інструмент маніпуляції чи необхідність? URL: <https://www.chesno.org/post/3842/>.
- Задорожня Г. В. Історико-правові витоки формування парламентської опозиції в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2011. Вип. 13. С. 59–63.
- Зозуля О. Сучасний стан і проблеми правового статусу парламентської опозиції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 7. С. 21–27.
- Ільницька У. Політико-правовий статус політичної опозиції в демократичному суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 22. С. 46–53.
- Ковальчук В. Конституційно-правовий статус парламентської опозиції в країнах Центрально-Східної Європи та в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 1. С. 3–20.
- Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Мегела Р. Р. Теоретико-методологічні підходи до концептуалізації політичної опозиції та її інституціоналізації. *Регіональні студії*. 2025. Вип. 40. С. 54–61.
- Нестерович В. Ф. Конституційний статус опозиції та види її участі у виборах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 75–85.
- Опозиція в Україні: стан і умови діяльності, відносини з владою, перспективи їх нормалізації : інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу «Опозиція і влада в Україні: чи є шанс на подолання конфронтації?» (15 червня 2011 р.) / Центр Разумкова. Київ, 2011. 84 с.
- Орловський В. Етапи функціонування політичної опозиції в Україні. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Т. 1, № 4. С. 173–177.
- Пивовар М. Опозиція як невід'ємний чинник демократичних перетворень у процесах правотворення в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 3 (35). С. 391–396.
- Підкова І. Останній акт: парламентська опозиція України в процесах дезінтеграції СРСР. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2023. Вип. 24. С. 106–121.
- Поліщук І. О. Інститут політичної опозиції. *Політичне життя*. 2020. № 2. С. 46–51.
- Про парламентську опозицію: проект Закону України від 15.09.2015 р. № 3061-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2D11AA>.

Саєнко І. В. Функціонування політичної опозиції в умовах демократизації суспільства : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2014. 223 с.

Совгиря О. Правове регулювання статусу парламентської опозиції в Україні на сучасному етапі: проблеми та перспективи. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 2 (8). С. 13–21.

Якименко Ю. Правовий статус парламентської опозиції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи врегулювання. *Держава і право*. 2017. Вип. 76. С. 127–143.

Hrubinko A. V., Turchynov K. O., Borko A. L., Statsenko A. V., Krykun V. V. Parliamentary opposition in the system of legislative power (Ukrainian dimension). *Science of Law*. 2025. Vol. 2025, № 1. P. 52–59.

References

Bondar, S. (2007). Pravova rehlementatsiia statusu opozytsii v Ukraini: dotsilnist ta formy realizatsii [Legal regulation of the status of the opposition in Ukraine: expediency and forms of implementation]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 36, 122–132. [in Ukrainian]

Verenko, V. (2008). Zarozhennia ta rozvytok politychnoi opozytsii v Ukraini u 1991–2002 rr. [Emergence and development of political opposition in Ukraine in 1991–2002]. *Osvita rehionu. Politolohiia. Psykholohiia. Komunikatsii*, 1–2. Retrieved from <https://social-science.uu.edu.ua/article/15> [in Ukrainian]

Verenko, V. I. (2009). Protsesy stanovlennia ta rozvytku instytutu politychnoi opozytsii v Ukraini [Processes of formation and development of the institution of political opposition in Ukraine] (Candidate of Political Sciences dissertation abstract, 23.00.02). *Chernivtsi*. 20 pp. [in Ukrainian]

Zakon pro opozytsiiu: zabahanka, instrument manipuliatsii chy neobkhidnist? [Law on the opposition: whim, manipulation tool or necessity?]. (n.d.). Retrieved from <https://www.chesno.org/post/3842/> [in Ukrainian]

Zadorozhnia, H. V. (2011). Istoryko-pravovi vytoky formuvannia parlamentskoi opozytsii v Ukraini [Historical and legal origins of the formation of parliamentary opposition in Ukraine]. *Naukovi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 18: Ekonomika i pravo*, 13, 59–63. [in Ukrainian]

Zozulia, O. (2021). Suchasnyi stan i problemy pravovoho statusu parlamentskoi opozytsii v Ukraini [Current state and problems of the legal status of parliamentary opposition in Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 7, 21–27. [in Ukrainian]

Ilnytska, U. (2010). Polityko-pravovi status politychnoi opozytsii v demokratychnomu suspilstvi [Political and legal status of political opposition in a democratic society]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 22, 46–53. [in Ukrainian]

Kovalchuk, V. (2022). Konstytutsiino-pravovi status parlamentskoi opozytsii v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy ta v Ukraini [Constitutional and legal status of parliamentary opposition in Central and Eastern European countries and in Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*, 1, 3–20. [in Ukrainian]

Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of 28 June 1996 No. 254k/96-VR]. (1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

Mehela, R. R. (2025). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do kontseptualizatsii politychnoi opozytsii ta yii instytutsionalizatsii [Theoretical and methodological approaches to conceptualizing political opposition and its institutionalization]. *Rehionalni studii*, 40, 54–61. [in Ukrainian]

Nesterovych, V. F. (2020). Konstytutsiyni status opozytsii ta vydy yii uchasti u vyborakh [Constitutional status of the opposition and types of its participation in elections]. *Naukovi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 2(115), 75–85. [in Ukrainian]

Opozytsiia v Ukraini: stan i umovy diialnosti, vidnosyny z vladoiu, perspektyvy yikh normalizatsii [Opposition in Ukraine: state and conditions of activity, relations with the authorities, prospects for their normalization]. (2011). *Informatsiino-analitchni materialy do Kruhloho stolu «Opozytsiia i vlada v Ukraini: chy ye shans na podolannia konfrontatsii?»*, Razumkov Center. Kyiv. 84 pp. [in Ukrainian]

Orlovskiy, V. (2012). Etapy funktsionuvannia politychnoi opozytsii v Ukraini [Stages of functioning of political opposition in Ukraine]. *Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 1(4), 173–177. [in Ukrainian]

Pyvovar, M. (2022). Opozytsiia yak nevidiemnyi chynnyk demokratychnykh peretvoren u protsesakh pravotvorenna v Ukraini [Opposition as an integral factor of democratic transformations in law-making processes in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Serii: Yurydychni nauky, 3(35), 391–396. [in Ukrainian]

Pidkova, I. (2023). Ostannii akt: parlamentska opozytsiia Ukrainy v protsesakh dezinhratsii SRSR [The last act: parliamentary opposition of Ukraine in the processes of USSR disintegration]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, 24, 106–121. [in Ukrainian]

Polishchuk, I. O. (2020). Instytut politychnoi opozytsii [The institute of political opposition]. *Politychne zhyttia*, 2, 46–51. [in Ukrainian]

Pro parlamentsku opozytzii: proekt Zakonu Ukrainy vid 15.09.2015 r. № 3061-1 [On parliamentary opposition: Draft Law of Ukraine of 15 September 2015 No. 3061-1]. (2015). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JH2D11AA> [in Ukrainian]

Saienko, I. V. (2014). Funktsionuvannia politychnoi opozytzii v umovakh demokratyzatsii suspilstva [Functioning of political opposition in the conditions of democratization of society] (Candidate of Political Sciences dissertation, 23.00.02). Odesa, 223 pp. [in Ukrainian]

Sovhyria, O. (2014). Pravove rehuliuвання statusu parlamentskoi opozytzii v Ukraini na suchasnomu etapi: problemy ta perspektyvy [Legal regulation of the status of parliamentary opposition in Ukraine at the present stage: problems and prospects]. *Administrativne pravo i protses*, 2(8), 13–21. [in Ukrainian]

Yakymenko, Yu. (2017). Pravovyi status parlamentskoi opozytzii v Ukraini: suchasnyi stan, problemy, perspektyvy vrehuliuвання [Legal status of parliamentary opposition in Ukraine: current state, problems, prospects for settlement]. *Derzhava i pravo*, 76, 127–143. [in Ukrainian]

Hrubinko, A. V., Turchynov, K. O., Borko, A. L., Statsenko, A. V., & Krykun, V. V. (2025). Parliamentary opposition in the system of legislative power (Ukrainian dimension). *Science of Law*, 2025(1), 52–59.

Анотація

Шумейко З. Г. Еволюція правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні: від декларативності до перспективи законодавчої інституціоналізації. – Стаття.

У статті здійснено комплексний аналіз еволюції правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні, починаючи з періоду становлення незалежності та завершуючи сучасним етапом воєнного стану 2022–2025 рр. Здійснено огляд історичних передумов функціонування опозиції, починаючи з діяльності Народного руху України, а також проаналізовано відсутність належного правового закріплення її статусу у 1990-х – на початку 2000-х рр. Особливу увагу приділено положенням Конституції України та спробам ухвалення спеціального Закону «Про парламентську опозицію», які не були реалізовані через політичну конфронтацію.

Проаналізовано чинні механізми регулювання діяльності опозиційних сил у межах Регламенту ВРУ та показано їх недостатність для забезпечення ефективного парламентського контролю. Встановлено, що сучасний правовий статус опозиції в Україні залишається декларативним і залежним від політичної кон'юнктури, що створює умови для маніпуляцій, конфліктності та дестабілізації парламентської роботи.

Доведено, що слабка інституціоналізація політичних партій та відсутність чітких правових гарантій діяльності опозиції знижують її спроможність виконувати функції демократичного контролю. Обґрунтовано необхідність ухвалення спеціального закону, який би визначив права, обов'язки та гарантії парламентської опозиції, а також забезпечив ефективні механізми її участі в законодавчому процесі та здійсненні контролю за урядом.

Аргументовано, що ухвалення Закону «Про парламентську опозицію» сприятиме розвитку демократичних трансформацій України. Запровадження комплексного правового механізму діяльності політичної опозиції з урахуванням європейського досвіду надасть опозиції належні гарантії, створить легітимні умови, що дозволить вибудовувати належну комунікацію з представниками владної більшості.

Ключові слова: парламентська опозиція; правовий статус; воєнний стан; інституціоналізація; парламентський контроль; європейські стандарти.

Summary

Shumeiko Z. H. Evolution of legal approaches to the status of political opposition in Ukraine: from declaration to the prospects of legislative institutionalisation. – Article.

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of legal approaches to the status of political opposition in Ukraine, beginning with the early years of independence and culminating in the current stage under martial law (2022–2025). It examines the historical preconditions for the functioning of the opposition from the emergence of the People's Movement of Ukraine, analyses the lack of adequate legal regulation of its status during the 1990s and the early 2000s, and pays particular attention to the provisions of the Constitution of Ukraine and the unsuccessful attempts to adopt a specific Law «On Parliamentary Opposition», which were thwarted by political confrontation.

The study reviews existing mechanisms regulating the activities of opposition forces within the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine and demonstrates their insufficiency in ensuring effective parliamentary oversight. It establishes that the contemporary legal status of the opposition in Ukraine remains declarative and contingent on the political conjuncture, thus fostering conditions for manipulation, conflict, and destabilisation of parliamentary work.

The article argues that weak institutionalisation of political parties and the absence of clear legal safeguards for the opposition undermine its capacity to exercise democratic oversight. It substantiates the necessity of adopting a dedicated law that would define the rights, responsibilities, and guarantees of the parliamentary opposition, while providing effective mechanisms for its participation in the legislative process and oversight of the executive.

It is argued that the adoption of the Law «On Parliamentary Opposition» will contribute to the advancement of Ukraine's democratic transformation. The introduction of a comprehensive legal framework for the activities of the political opposition, taking into account European experience, will provide the opposition with appropriate guarantees by establishing legitimate conditions that will enable constructive communication with representatives of the ruling majority.

Key words: parliamentary opposition, legal status, martial law, institutionalisation, parliamentary oversight, European standards.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025